

Mirel Bănică, *Nevoia de miracol. Fenomenul pelerinajelor în România contemporană*, Iași, Polirom, 2014, 432 p., ISBN 978-973-46-4486-5

Puncte de acces. Religiozitatea unui grup poate fi măsurată în multe feluri: cunoașterea dogmelor și principiilor teologice fundamentale ce stau la baza religiei acestui grup, frecvența mersului la Biserică/templu/moscheie/alt loc unde sînt desfășurate serviciile religioase, locul pe care credincioșii îl acordă religiei/Divinității în viața lor de zi cu zi, importanța preceptelor religioase în alegerile lor etice etc. Fiecare indicator are destule avantaje, dar și limite: cunoașterea dogmelor, de exemplu, poate avea un caracter pur declarativ, de vreme ce în cele mai multe cazuri nu avem cum să măsurăm acuratețea acesteia. În plus, cunoașterea dogmelor ține mai degrabă de aspectul intelectual al religiei decît de cel al practicii religioase. Alți indicatori ridică obiecții similare. Mai e și marea problemă a modului în care acești indicatori compun și acoperă întreaga arie a „religiozității” sau ponderea lor relativă – e mai importantă cunoașterea, fie și declarativă a dogmelor, sau frecventarea, fie și formală, a lăcașelor?

Mirel Bănică alege, în cartea sa, pelerinajul ca *punct de acces* spre religiozitatea românilor – o alegere mai mult decît justificată: prin locul său central pe care-l ocupă, atît la nivel individual (văzut ca o formă de participare religioasă obligatorie) cît și la nivel colectiv (organizarea, reflectarea mediatică, coreografia divulgă întreaga arhitectură politico-socială a României – puterea, mass-media, spectacolul, ordinea), pelerinajul oferă o perspectivă ideală asupra religiozității românilor și a contextului social, politic, cultural și economic în cadrul căruia aceasta există.

Pelerinajul ca punct de acces spre religiozitate mai are un avantaj – cel de a fi practica religioasă pe care se poate vedea cel mai bine se-

ria de transformări prin care a trecut societatea românească în ultimii douăzeci de ani: prăbușirea dictaturii ceaușiste, dezvoltarea galopantă a consumerismului, presiunea comercializării asupra tuturor sferelor vieții, inclusiv asupra pelerinajelor, prin apariția unei întregi industrii turistico-religioase, anomia socială și nevoia de comunitate, emigrația masivă, dezindustrializarea, explozia inegalităților socio-economice. În acest sens, pelerinajul se constituie ca o fereastră spre două lumi: cea a religiei românilor, dar și cea a vieții cotidiene în România contemporană.

Pelerinajul ca practică religioasă. În general, în creștinism, dar în ortodoxie mai ales, pelerinajul nu ocupă un loc central în economia comportamentului religios – spre deosebire de islam, care a făcut din pelerinajul spre Mecca unul dintre pilonii centrali ai credinței. Primele pelerinaje în creștinism au loc foarte devreme – încă în sec. II-III, grupuri de credincioși cutreieră Iudeea pe locurile în care au predicat Isus și apostolii. În Occidentul catolic pelerinajul spre Ierusalim a fost extrem de popular (dacă nu ca practică, atunci cel puțin ca năzuință) pe durata Evului Mediu, iar după cucerirea Ierusalimului de către arabi, creștinii occidentali descoperă o mulțime de situri locale – Lourdes, Compostella, Roma – care devin foarte frecventate. Atitudinea Bisericii oficiale față de practica pelerinajelor e mai degrabă ambiguă: unii teologi (Origene, de exemplu) salută pelerinajul, alții (Grigorie de Nyssa, în special) condamnă pasiunea pentru pelerinaje din motivul că ar fi stîrnită mai curînd de curiozitate decît de evlavie și că ar confrunta credinciosul cu multe ispite pe durata călătoriei.

Justificarea majoră a ambiguității Bisericii față de pelerinaje rezidă în faptul că acestea țin mai mult de interpretarea populară a credinței decît de sistemul oficial de dogme. Pericolul e clar: din moment ce, din varii motive (proximitate, costuri de acces, infrastructură), locurile oficiale de pelerinaj, cele „binecuvîntate” de Biserică sînt inaccesibile (de exemplu, Ierusalimul), masele populare tind să coboare ștacheta conformității teologice: locuri de pelerinaj pot deveni nu doar mormintele/raclele sfinților locali, ci și locuri în care unele figuri religioase (sfinți, Maica Daomnului, chiar Hristos) s-ar fi „îvit”, ar fi „vorbit cu credincioșii simpli” etc. Implicațiile sînt evidente – dacă un sfînt alege să se înfățișeze ciobanului Ghiță și nu episcopului de Moldova, ce spune asta despre „sacralitatea” Bisericii?

În acest sens, pelerinajul reprezintă un fenomen religios ambiguu, pe de o parte un semn al căutărilor religioase populare, deci un indi-

cator al unei vieți spirituale „sănătoase”, pe de altă parte o permanentă oportunitate de transgresiune a religiei oficiale. „*Religia populară ascunde dorințe și nevoi profunde de sacru, pe care religia „oficială” nu le poate satisface, deoarece religia populară datorează mai mult oamenilor și mai puțin cărților.*” (p. 33)

Această tensiune e mai mult decât vizibilă în fenomenul pelerinajelor din România contemporană, despre ea se poate spune că este chiar fundamentală: la un capăt al disputei pentru semnificația teologică a pelerinajelor stă Biserica Ortodoxă Română care încearcă, prin diferite căi, să controleze/administreze oficial fenomenul după principiul: dacă nu poți opri un dezmăt, poți încerca să-l controlezi măcar. Aici își găsesc rostul cataloagele de locuri de pelerinaje recunoscute oficial, insistența mediatică și logistică asupra ierarhizării pelerinajelor (centrale și mai puțin centrale), controlul teologic asupra mesajului pelerinajelor etc. La celălalt capăt, însă, stă eterna năzuință a religiei populare de a căuta sens dincolo de prescripțiile oficiale, de unde, de exemplu, și popularitatea pelerinajelor asociate cu nume de „sfinți” incomozi Bisericii oficiale (Arsenie Boca sau Valeriu Gafencu, bunăoară). Sau prezența „hrămarilor” – *obișnuinții pelerinajelor, un amestec de nebun întru Hristos, impostură și spirit întreprinzător*” (p. 58).

Ispita „populară” nu e însă unicul lucru ce amenință puritatea teologică a pelerinajului – societatea contemporană, cu toată diversitatea ei de forțe economice, culturale și politice exercită o presiune la fel de redutabilă, cu rezultat incert. Transformările economice în România de după 1990, de exemplu, legate de prăbușirea industriei socialiste și de transformarea structurală a agriculturii românești, prin șocul social pe care l-au provocat, se fac responsabile de crearea unei „nevoi de miracol” și solidaritate – unul din factorii ce alimentează pelerinajele. Tot în zona economică, diversificarea infrastructurii de transport și reducerea cheltuielilor de călătorie au făcut ca pelerinajele, inclusiv cele la distanțe lungi și în străinătate, să fie accesibile chiar și grupurilor cu venituri modeste. Cealaltă parte a monedei e reprezentată de presiunea pe care economicul o exercită asupra pelerinajului în termeni de organizare și logistică – pelerinajul devine, inclusiv pentru biserici și mănăstiri, o sursă importantă de venit ce trebuie gestionată ca o afacere. În acest mod, mai mult decât la catarsisul spiritual al credinciosului, administrațiile locurilor de pelerinaj învață să gândească la confortul material și corporal al pelerinului: cazare, alimentare, oportunități de *entertainment* și *consum* (atributică ortodoxă, carte religioasă, obiecte de cult) etc.

Același lucru și despre cultura contemporană. Aceasta deopotrivă crește cererea pentru pelerinaje, mai ales prin asocierea cu „tradițiile strămoșești”, modul sănătos de viață, dar și adaugă o nuanță „idolatră” prin crearea forțată a legăturii între pelerinaj și confort spiritual, pelerinaj și împlinire individuală, pelerinaj și dezvoltare personală: „În tren, dialog cu o tânără doctoriță, specializată în boli de nutriție și diabet. (...) laudă îndelung virtuțile curative și principiile sănătoase ale postului.” (p. 37) „Pelerina dezvoltare personală. Participarea la pelerinaj face parte din exercițiul de coaching spiritual urmat în acest moment.” (p. 56)

Pelerinaj și societate. Pelerinajele, desigur, nu-s doar despre religie. Ele vorbesc, mai ales, despre societate în general. Despre societatea românească în particular.

Despre caracterul ei eminent modern de **societate a spectacolului** în care mass-media joacă rolul de creator oficial al realității: „A venit Proteveul!”. Proteveul este numele generic care este atribuit oricărui post de televiziune prezent aici” (p. 31) Sau: „Da, da, stai tu să vezi cum chem eu OTV-ul și pe Dan Diaconescu! Să vină el să facă dreptate, dacă altfel nu mai merge, să vedeți voi cum o să le tremure fundul la toți de frică, doar așa merg treburile în țara asta!” (p. 219). Ori: „Măi băiatule, tu ȳla cu fularul colorat, nu mai spune, mă, minciuni! Spune mai bine că așteptăm aici de 18 ore! Ȳsta e singurul lucru care contează”. (pp. 240-241). Adică televiziunea ca instanță generică de putere, ca justițiar pentru cei slabi, dar și ca manipulator de opinie.

Despre inegalitățile practice ce se conțin în retorica oficială a egalității: accesul privilegiat al politicianilor și funcționarilor bisericii la moaște (girofaruri, ocolirea rîndului și așteptatului la coadă), uzul politic al pelerinajelor (povestea primarului Sucevei care a distribuit la un pelerinaj „500 de porții de sarmale și 5000 de sticle de apă minerală” e mai mult decît hilară – e un mod original de coexistență a religiei cu statul).

Despre economia formală și informală, atît locală cît și globală, ce se dezvoltă în jurul pelerinajelor. „Plicul de carton vîndut sub numele de „tămâie” se dovedelste a fi o aromă indiană oarecare, de genul celor vîndute în orice magazin cu profil etnic din Occident. (...) În imensa lor majoritate, obiectele vîndute sunt fabricate în China, inclusiv straietele preoțești. Icoanele mai provin și din Rusia, via Chișinău.” (p. 34) „Made in China” – semnul cel mai ubicuu al globalizării economice în lumea contemporană, devine simultan provocare pentru economia românească, dar și un factor de democratizare a consumului religios (ieftine, obiectele religioase sînt accesibile tuturor).

Despre pelerinaj ca un răspuns la transformările majore suferite de societatea românească în ultimii 20 ani. „*Pelerinajul este una dintre formele de răspuns ale societății românești la marele șoc al prăbușirii sistemului comunist din 1989, mai însetată ca niciodată de nevoia de miracol și supranatural. (...) Ortodoxia produce consens într-o societate care încă se mai caută pe sine, fiind o adevărată forță subterană, integratoare a României contemporane.*” (pp. 7-18)

În loc de concluzie. Cartea lui Mirel Bănică e, fără îndoială, o foarte utilă și fertilă fereastră spre religiozitatea României „profunde” (cea de dincolo de sticla televizorului, dincolo de discursurile teologice savante și dincolo de ortodoxia oficială).

Rămân însă câteva piste neexplorate, ce pot constitui pe viitor, o continuare a cărții sau pot deveni subiectul unui nou volum.

În primul rând, e cazul să cercetăm pelerinajele în contextul vieții religioase a românilor în general și să răspundem la întrebări de felul: de ce anume pelerinajele și nu frecventarea serviciilor religioase, de exemplu, se constituie ca fiind unul dintre modurile cele mai importante de trăire a vieții religioase? Ce spune asta despre nivelul general al „alfabetismului religios”? Care e legătura între popularitatea pelerinajelor, cu tot cu acest potențial conținut de „impuritate” și încrederea în Biserica oficială?

În al doilea rând, este loc și pentru întrebările mai generale ce țin atât de sociologia religiei în general cât și de o antropologie culturală a românilor în particular: care este relația acestui fenomen, pelerinajul, cu teoriile mai generale ale secularizării, pe de o parte, și revenirea religiei, pe de altă parte? În mod clar, în forma ei standard teoria secularizării nu poate să explice explozia pelerinajelor în societatea românească de după 1989 și nici creșterea semnificației lor, atât la nivel colectiv cât și la nivel individual. Pelerinajele nu înseamnă în niciun fel declinul vieții și participării religioase a individului.

Pe de altă parte, nici teoriile reveniri religiei (*return of religion*) nu oferă o perspectivă mai corectă: ceea ce revine, adică religia ca pelerinaj, nu e neapărat ceea ce a fost cândva. Cum am indicat mai sus, pelerinajele nu au reprezentat niciodată o practică mainstream în ortodoxie.

Astfel pelerinajele apar ca fiind deopotrivă ceva nou și vechi, o diminuare a religiei (în sensul încărcării acestei practici cu alte semnificații), dar și o intensificare a ei (aceste practici „impure” se pliază, pînă la urmă, pe un conținut religios *par excellence*).